

Jacek Goleń
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
jacek.golen@kul.pl
ORCID: 0000-0001-9724-6936

Duszpasterstwo rodzin niepełnych

w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa
i działalność pastoralna*, Lublin: Bonus Liber 2013, s. 516-531.

swojego dziecka, należy uświadomić im, że w pierwszym rzędzie zobowiązani są do uregulowania własnego stanu życia, przyjmując sakrament małżeństwa, a następnie poprzez chrzest włączyć dziecko do wspólnoty Kościoła. Gdyby jednak rodzice nie chcieli zawrzeć sakramentalnego związku małżeńskiego, można zgodzić się na ich prośbę jedynie pod warunkiem zagwarantowania potomstwu katolickiego wychowania. Zapewnienie to powinno być złożone w formie pisemnej przez rodziców, rodziców chrzestnych oraz innych krewnych dziecka, np. dziadków, którzy mają realny wpływ na jego wychowanie. Zawsze jednak, w takich delikatnych sytuacjach, kapłani powinni kierować się nie tylko normami prawa, ale przede wszystkim duszpasterską troską o zbawienie każdego człowieka⁷⁰².

12.3. Duszpasterstwo rodzin niepełnych

Ks. Jacek Goleń

Współcześnie dostrzega się głębokie przemiany dotyczące rodziny, funkcji rodzicielskich, postaw wobec małżeństwa oraz prawnego i społecznego statusu ojców⁷⁰³. Istotnym czynnikiem tych przemian jest postawa indywidualizmu etycznego, który uwłącza prawdziwie osoby powołanej do miłości obdarowania, tworzącej dobro osób i wspólnot⁷⁰⁴. Wskutek tych przemian upowszechnia się zjawisko powstawania rodzin niepełnych, a liczba osób w nich żyjących ciągle wzrasta⁷⁰⁵. Wpływają na to zarówno czynniki losowe, niezależne, jak też własne

wypadku możliwe jest zastosowanie środka kanonicznego *sanatio in radice* – „uważnienie w związku”. Tamże s. 537. Zob. Pawluk. *Prawo małżeńskie* s. 85, 230-239; Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 134-142.

⁷⁰² Miziołek. *Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych* s. 537-537.

⁷⁰³ S. Kawula. *Matka i ojciec w wychowaniu rodzinnym*. W: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki* s. 134.

⁷⁰⁴ Indywidualizm prowadzi do nadużywania wolności, postaw egocentrycznych i egoistycznych. Jego wyrazem jest tak zwana wolna miłość, bazująca na uczuciach i wykorzystująca ludzkie słabości. Próbuje się ją usprawiedliwiać i uspokajać wyrzuty prawego sumienia pozorami jej szlachetności oraz aprobatą opinii publicznej. LdR 14.

⁷⁰⁵ W 2002 r. było w Polsce 1.125,5 tys. rodzin niepełnych, co stanowiło 19,4% ogółu rodzin. 90,6% spośród nich stanowiły matki samotnie wychowujące dzieci. W rodzinach niepełnych wychowywało się 1.660,9 tys. (15,4%) wszystkich dzieci w wieku 0-24 lat będących na utrzymaniu. Oznacza to, że co szóste dziecko wychowywało się bez ojca. Por. Konferencja „Polska Rodzina – wyzwania, działania, perspektywy”. Materiały informacyjne. Informacja o sytuacji rodzin w Polsce na podstawie *Narodowej Strategii Integracji Społecznej* (Ministerstwo Polityki Społecznej. Warszawa 2004 r.) oraz wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_informacja.php#2 (dostęp 09.09.2011). Nie należy oczekiwać zaniku zjawisk prowadzących do wzrostu liczby rodzin niepełnych. Ciągłe daje się zauważyć nadumieralność mężczyzn i liczne migracje ojców, związane z sytuacją ekonomiczną wielu rodzin. Por. M. Raław-Markowska, M. Środoń, M. Rymśa. *Portrety samotnego macierzyństwa*. W: *Samotne macierzyństwo i polityka*

decyzje. Stosunkowo często rodziny niepełne powstają jednak wskutek decyzji rodziców co do samotnego wychowania dzieci pomimo poważnych komplikacji życia⁷⁰⁶ oraz konfliktu z katolicką nauką o małżeństwie⁷⁰⁷.

Rodzina niepełna jest „strukturą, w której jeden rodzic opiekuje się co najmniej jednym, zależnym od niego dzieckiem”⁷⁰⁸, przy czym najczęściej w jej skład wchodzi matka zamieszkująca i wychowująca dzieci⁷⁰⁹. Rodzina taka powstaje wskutek nieprzemyślanych kontaktów seksualnych osób nieletnich, decyzji na samotne macierzyństwo, rozwodu, separacji, długotrwałej nieobecności drugiego z rodziców lub też śmierci jednego z rodziców. W zależności od charakteru nieobecności wyróżnia się rodziny niepełne czasowo lub stale.

Przyczyn samotnego rodzicielstwa upatruje się na poziomie przemian społecznych życia małżeńsko-rodzinnego⁷¹⁰, jak również na poziomie indywidualnym. Do przyczyn indywidualnych zalicza się wczesne rozpoczęcie współżycia seksualnego przez dziewczęta. Jest to związane często z sytuacją i doświadczeniami w rodzinie pochodzenia⁷¹¹, nieobecnością rodziców w wychowaniu oraz psychiczną nieobecnością matki i ojca, skutkującą uczuciem opuszczenia, braku uczuć rodziców, samotności i braku zrozumienia⁷¹². U dorosłych kobiet decy-

społeczna. Red. M. Rymsza. Warszawa 2001 s. 98; por. S. Kozak. *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*. Warszawa 2010 s. 136-142.

⁷⁰⁶ Kościół jest świadomy, że każdy człowiek przychodzi na świat w rodzinie i rodzinie zawdzięcza fakt bycia człowiekiem. Brak rodziny w przyjściu na świat i wchodzeniu w życie czyni zawsze niepokojący i bolesny wyłom i brak, ciążyący nad całym życiem. Por. LdR 2.

⁷⁰⁷ Por. G. Pyżlak. *Rodzina niepełna i jej wpływ na sytuację wychowawczą dziecka*. RPK 2010 T. 2(57) s. 92-94.

⁷⁰⁸ E. Marynowicz-Hetka. *Praca socjalno-wychowawcza z rodziną niepełną*. Warszawa 1980 s. 16. Określenie „rodzina niepełna” dobrze oddaje zaburzenie struktury rodziny. Jednak obecnie wraz z tendencjami do równouprawnienia wszystkich związków i występowaniem alternatywnych form życia rodzinnego rezygnuje się z określenia „rodzina niepełna” oraz „samotne rodzicielstwo” na rzecz określenia „monoparentalność” itp. Por. K. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006 s. 124.

⁷⁰⁹ Por. E. Adamczuk. *Samotne matki wobec dylematów wychowawczych*. „Problemy Rodziny” 1991 nr 1 (styczeń – luty) s. 2. Wśród kategorii rodzin niepełnych samotne matki stanowią ok. 90,0%. M. Rymsza. *Polityka społeczna wobec rodzin samotnych matek*. W: *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna* s. 9.

⁷¹⁰ Dyczewski. *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie pomiędzy tradycją a nowoczesnością* s. 103-105; Zob. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* 84-115, 124-128.

⁷¹¹ A. Maciarz. *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*. Warszawa 2004 s. 7.

⁷¹² Dziewczyna poprzez stosunek płciowy okazuje często wdzięczność za akceptację i zrozumienie. Zły kontakt z rodzicami, ich oziębłość są częstą przyczyną postawy dziecka dążącej do rekompensowania sobie braków miłości. Por. U. Kempieńska. *Małżeństwa młodocianych – przyczyny i konsekwencje*. Włocławek 2005 s. 48-52; por. A. Januszewski. *Doświadczenie osamotnienia u młodzieży a postawy rodzicielskie*. W: *Rodzina – źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Kornas-Biela. Lublin 2000 s. 297.

dujących się na samotne rodzicielstwo do tych przyczyn dochodzić może uraz do mężczyzn związany z ojcem, brak pozytywnego wzorca kobiety i żony oraz relacji małżeńskich, lęk przed odpowiedzialnością, porzuceniem i podejmowaniem trwałych zobowiązań. Ponadto przyczyn tych upatruje się w permissywnej postawie i akceptacji swobody seksualnej⁷¹³, niedojrzałości do małżeństwa⁷¹⁴, nieprzygotowaniu do podjęcia życia seksualnego, nieodpowiedzialności i nieprzemyślanych decyzjach⁷¹⁵.

Do najczęstszych przyczyn zaistnienia samotnego rodzicielstwa zalicza się rozwody, separacje, śmierć jednego ze współmałżonków, porzucenia rodziny, a także urodzenia pozamałżeńskie⁷¹⁶. Jednak często u podłoża samotnego rodzicielstwa leży podważenie sensu i celu małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości, niezrozumienie i lekceważenie rangi sakramentu małżeństwa, niedojrzałość do tworzenia trwałej wspólnoty życia⁷¹⁷. Te ostatnie przyczyny wiążą się także z odrzucaniem chrześcijańskich norm moralnych, regulujących współżycie małżeńskie⁷¹⁸. Papieska Rada do spraw Rodziny wśród przyczyn wzrostu liczby rozbitych małżeństw wskazuje permissive prawodawstwo, negatywny wpływ środków przekazu i organizacji międzynarodowych oraz niedostateczną formację chrześcijańską wiernych⁷¹⁹.

Ze względu na przyczyny pośród rodzin niepełnych w sposób stały wyróżnia się rodziny osierocone na skutek śmierci jednego z rodziców⁷²⁰, rodziny rozbite wskutek rozwodu lub porzucenia oraz rodziny samotnych, niezamężnych matek z dziećmi⁷²¹. Rodziny czasowo niepełne⁷²² powstają także, ze względu na pobyt

⁷¹³ Por. W.B. Skrzydlewski. *Pałce problemy seksualności*. Kraków 2003 s. 55-59; zob. tenże. *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*. Kraków 1999 s. 31-53.

⁷¹⁴ Por. S. Steuden. *Psychologiczne aspekty dojrzałości do zawarcia małżeństwa*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie: drogi i bezdroża. Materiały z „DWA – 94”*. Red. G. Witaszek, R. Podpora. Lublin 1996 s. 117-120.

⁷¹⁵ Por. Pyżlak. *Rodzina niepełna i jej wpływ na sytuację wychowawczą dziecka* s. 93.

⁷¹⁶ Większość samotnych matek stanowią kobiety rozwiedzione, separowane i wdowy. Samotnymi rodzicami kobiety najczęściej nie stają się przed urodzeniem dziecka, lecz w trakcie jego dzieciństwa lub wczesnej adolescencji. Wtedy ma miejsce najwyższe nasilenie rozwodów. Por. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* s. 124, 126.

⁷¹⁷ Por. G. Pyżlak. *Samotne rodzicielstwo*. RT 55:2008 z. 10 s. 223-224; Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* s. 105-110.

⁷¹⁸ FC 7; por. PŻMR 27-29.

⁷¹⁹ DOR.

⁷²⁰ B. Matyjas w ramach struktury niepełnej wyróżnia „rodzinę sierocą, w której dzieci na skutek śmierci rodziców pozostają pod opieką krewnych, osób obcych, ale nie są w placówce oraz rodzinę półsierocą na skutek śmierci jednego z rodziców, w której dzieci pozostają pod opieką współmałżonka”. B. Matyjas. *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*. Warszawa 2008 s. 218.

⁷²¹ Por. E. Kozdrowicz. *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki. Skrypt dla studentów pedagogiki*. Warszawa 1989 s. 15.

⁷²² Określane w literaturze także jako „rodziny pozornie pełne” lub „rodziny pełne nie w pełni”. Por. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane* s. 61; E. Mituła. *Rodziny pełne nie w pełni*

rodzica w zakładzie karnym, charakter pracy, dłuższe leczenie w szpitalu lub dłuższy pobyt rodzica za granicą⁷²³.

Duszpasterstwo rodzin niepełnych obejmuje rodziny w niektórych sytuacjach trudnych i nieprawidłowych⁷²⁴. Zalicza się do nich samotnych rodziców wychowujących dzieci, w tym nieletnie i dorosłe matki, rodziców wychowujących dzieci po śmierci współmałżonka⁷²⁵ oraz rodziny rozbite wskutek rozwodu⁷²⁶. Duszpasterską troską należy objąć także rodziny niepełne czasowo wskutek długotrwałego przebywania poza domem jednego z małżonków (por. FC 77). Kościół poprzez swoje działania może zapobiegać powstawaniu rodzin niepełnych, wspierać rodziców samotnie wychowujących dzieci oraz otaczać troską dzieci z rodzin niepełnych.

Zapobieganie powstawaniu rodzin niepełnych

Zadaniem Kościoła jest umacnianie małżeństwa i wspieranie rodziny w pełnieniu jej funkcji oraz przeciwdziałanie powstawaniu rodzin niepełnych. „Kościół nie może pozostać obojętny wobec faktu, że takich sytuacji jest coraz więcej”, nie może poddać się obyczajowości podważającej wartość małżeństwa i aprobować tego wszystkiego, co godzi w jego nierozzerwalność (DOR).

Praca duszpasterska i katechetyczna z młodzieżą oraz rodzinami może kształtować pozytywne i dojrzałe spojrzenie na ludzką seksualność i szacunek wobec ludzkiej płodności⁷²⁷. Kościół odsłania pełnię prawdy o miłości oraz wpaja wartości moralne służące odpowiedzialnej miłości⁷²⁸. Przygotowuje młodych ludzi do dojrzałej decyzji o zawarciu małżeństwa, głosi normy religijne i moralne chroniące małżeństwo i rodzinę oraz pozwala poznać na długo przed ślubem podstawowe obowiązki małżeńsko-rodzinne (DDR 73). W ten sposób wpływa ograniczająco na nieodpowiedzialne podejmowanie przez młodzież kontaktów seksualnych i powstawanie samotnego macierzyństwa, chroni małżeństwa przed rozpadem oraz zapobiega tragediom małżeńsko-rodzinnym (por. DDR 73).

– *eurosieroctwo. Opieka nad dzieckiem a migracja zarobkowa rodziców*. W: *Rodzina we współczesności*. Red. A. Ładyżyński. Wrocław 2009 s. 165; W. Danilewicz. *Dziecko w rodzinie rozłączonej*. W: *Dziecko w rodzinie i w środowisku rówieśniczym. Wybrane zagadnienia i źródła z pedagogiki społecznej*. Red. J. Izdebska. Białystok 2003 s. 112-113.

⁷²³ Por. Kozdrowicz. *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki* s. 15.

⁷²⁴ FC 77; DDR 71, 73.

⁷²⁵ Tamże; por. Pyżlak. *Rodzina niepełna i jej wpływ na sytuację wychowawczą dziecka* s. 92-94.

⁷²⁶ Są to najczęściej matki wychowujące dzieci, a czasem ojcowie, którym sąd powierzył władzę rodzicielską.

⁷²⁷ Por. Dzioba. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności. Studium pastoralne* s. 215-220.

⁷²⁸ Por. B.M. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin*. Lublin 2010 s. 244-246, 458.

Rodzina jest podmiotem wychowania, a jednocześnie jednym z podmiotów duszpasterstwa rodzin (por. FC 72). Małżonkowie poprzez sakrament małżeństwa są powołani do wypełniania swoich zadań wychowawczych jako posługi Kościoła⁷²⁹. Jednym z zadań rodziny jest przygotowanie do przyszłego życia małżeńskiego (LdR 16), a jednocześnie przeciwdziałanie powstawaniu rodzin niepełnych (DOR I).

Posługa wychowawcza rodziców wydaje najlepsze owoce, gdy jest spełniana w duchu służby (FC 21). Atmosfera rodzinna przeniknięta miłością Boga kształtuje postawy daru z siebie i przygotowuje do życia według chrześcijańskich norm moralnych. Wiąż wzajemnej miłości między rodzicami i miłość do dzieci budzi u nich zaufanie, pobudza do miłości i stanowi niezawodne zabezpieczenie ich równowagi uczuciowej oraz pozwala ukierunkowywać ich lęki i aspiracje (por. LP 51-52). W klimacie miłości dzieci chętniej szanują autorytet i naśladują przykład życia rodziców oraz pełnienia przez nich ról płciowych i społecznych. Szczególne znaczenie odgrywa przykład wierności rodziców wobec Boga i siebie nawzajem, nierozzerwalności małżeństwa oraz czystości małżeńskiej. W przeżywaniu czystości dorastającym dzieciom pomaga przykład życia i modlitwa rodziców oraz pozytywne wyjaśnianie szczegółowych zasad moralności chrześcijańskiej. Nade wszystko ważne jest przyjmowanie sakramentów świętych, zwłaszcza pojednania i Eucharystii oraz modlitwa⁷³⁰.

Duszpasterstwo powinno zapobiegać powstawaniu rzeczywistych wolnych związków poprzez wychowanie moralne i religijne młodzieży, pomoc w duchowym dojrzewaniu i kształtowanie wierności. Należy pomagać im zrozumieć ludzkie i nadprzyrodzone bogactwo małżeństwa sakramentalnego. Warto ukazywać także nietrwałość i zagrożenia związane z życiem w wolnych związkach (por. FC 81).

Przygotowanie do małżeństwa we wspólnocie Kościoła na etapie bliższym pozwala zapoznać się z ważnymi zagadnieniami małżeństwa i odpowiedzialnego rodzicielstwa. Z racji zapobiegania powstawaniu rodzin niepełnych należy przygotowywać młodzież do uporządkowanego prowadzenia rodziny, wychowania dzieci oraz do apostołstwa rodzinnego, współpracy z innymi rodzinami oraz włączenia się w ruchy i stowarzyszenia służące dobru rodziny⁷³¹. Przygotowanie bezpośrednie umożliwia narzeczonemu pogłębione poznanie tajemnicy Chrystusa i Kościoła, znaczenia łaski i odpowiedzialności chrześcijańskiego małżeństwa⁷³². Kościół polski zachęca duszpasterzy do dobrego przygotowania naręczonych do małżeństwa

⁷²⁹ FC 38, 53; LdR 16.

⁷³⁰ LP 102; FC 20; DOR II; PŻMR 38, 40.

⁷³¹ FC 66. II Polski Synod Plenarny wskazuje, że „już w okresie przygotowania przedmałżeńskiego należy uświadomić młodym ludziom, że duszpasterze oraz parafialna i diecezjalna poradnia rodzinna pozostają do dyspozycji rodziny”. PŻMR 45.

⁷³² Adhortacja apostołska *Familiaris consortio* podkreśla, że przygotowanie to jest szczególnie naglące w przypadku naręczonych, którzy jeszcze wykazują braki i doświadczają trudności w doktrynie i praktyce życia chrześcijańskiego. FC 66.

poprzez katechezę dorosłych, ukazującą życie małżeńskie jako drogę uświęcenia, kształtującą postawy przychylne życiu, umożliwiającą odnowienie życia wiarą i sakramentami Kościoła, zwłaszcza pokuty i Eucharystii (LKSW 128). Przygotowanie to powinno wprowadzać narzeczonych we wspólne życie modlitewne i umacniać ich ducha modlitwy. Zdobywanie tej umiejętności może okazać się pomocne w małżeńskich i rodzinnych sytuacjach kryzysowych (PŻMR 42).

Duszpasterstwo małżeństw może zapobiegać rozpadowi związków małżeńskich⁷³³ poprzez ukazywanie wartości małżeństwa i rodziny, wzmacnianie trwałości małżeństwa oraz wspieranie rodziny. Kościół zmierza do tego, aby „prowadzić w każdej kościelnej wspólnotcie adekwatne, organiczne duszpasterstwo rodzin” (EiE 91). Każdej wspólnotcie parafialnej poleca troskę o młode małżeństwa, które najczęściej w pierwszych latach po ślubie przeżywają trudności i są zagrożone rozpadem⁷³⁴. „Duszpasterze powinni dołożyć starań, aby jak największa liczba młodych małżeństw odnalazła swoje miejsce w różnego rodzaju wspólnotach, ruchach czy stowarzyszeniach rodzin” (PŻMR 44). Sprawdzoną formą pomocy małżonkom jest organizowanie parafialnych rekolekcji rodzinnych (PŻMR 45). Mogą im umożliwić formację duchową, bliższe spotkanie z innymi małżonkami, korzystanie z doświadczeń, a także uzyskanie wsparcia psychicznego, społecznego i duchowego⁷³⁵.

Zadaniem wszystkich członków lokalnej wspólnoty kościelnej jest okazywanie pomocy parom małżeńskim w przeżywaniu ich powołania. Natomiast doświadczeni małżonkowie mają za zadanie dyskretnie, delikatnie i wielkodusznie pomagać młodym małżonkom. Tych ostatnich Kościół zachęca do serdecznego przyjęcia i rozumnego docenienia takiej pomocy⁷³⁶.

Bezpośrednią formą przeciwdziałania rozpadowi małżeństw jest troska duszpasterstwa o małżeństwa i rodziny dotknięte problemami, z którymi łączy się największe ryzyko rozwodów⁷³⁷. Praca duszpasterska może ograniczać zjawiska rodzące pa-

⁷³³ Kościół w Polsce określa powstawanie rodzin rozbitych jako patologię, której należy zapobiegać. PChK 25; DDR 73.

⁷³⁴ FC 69. W Stanach Zjednoczonych największa liczba małżeństw rozpada się w ciągu dwóch pierwszych lat trwania małżeństwa. Według badań GUS z 2008 r. w Polsce najwyższy odsetek rozpadających się małżeństw przypada na pierwsze dziesięć lat małżeństwa. Średnio małżeństwa rozwiedzione w 2007 r. przeżyły ze sobą osiem lat. Por. H. Cudak. *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*. Toruń 2010 s. 13, 17.

⁷³⁵ Por. LdR 16. Synod Plenarny wskazuje także, iż duszpasterze powinni popierać tworzenie przy parafiach kawiarni, klubów i tym podobnych miejsc spotkań, gdzie rodziny mogą wzajemnie poznawać się, wymieniać poglądy i wspólnie spędzać czas. PŻMR 44.

⁷³⁶ FC 69-70; DOR II. II Polski Synod Plenarny przestrzega, że „przerwanie kontaktu z duszpasterstwem rodzin z chwilą zawarcia związku małżeńskiego sprawia, że w przypadku zaistnienia istotnych trudności w życiu małżeńskim lub rodzinnym, a nawet w momencie poważnego kryzysu rodzina nie otrzymuje ze strony Kościoła należytego wsparcia”. PŻMR 45.

⁷³⁷ Por. DOR I. Liczba rozwodów w Polsce stale wzrasta. Do najczęstszych przyczyn rozwodów w Polsce zalicza się m.in. niezgodność charakterów małżonków, nadużywanie alkoholu, przemoc

tologiczne sytuacje rodzinne oraz pomóc małżonkom, przeżywającym małżeńskie i rodzinne konflikty oraz kryzysy, znaleźć konstruktywne ich rozwiązanie, bez uciekania się do rozwodu. Intensyfikacji tych oddziaływań domaga się szczególnie duszpasterstwo w miastach, gdzie liczba rozwodów jest trzykrotnie wyższa niż na wsi⁷³⁸.

Na tym polu pojawiają się cenne inicjatywy duszpasterskie, wspierające małżonków i umacniające ich więź małżeńską. Należy do nich duszpasterskie poradnictwo małżeńskie, służące umacnianiu wspólnoty małżeńskiej oraz diagnozowaniu i przeciwdziałaniu ewentualnym jej zagrożeniom⁷³⁹. Dla wielu małżeństw i rodzin pomocne mogą okazać się grupy trzeźwościowe i abstynenckie oraz rekolekcje, upowszechniające obyczajowość przeciwstawiającą się wszystkiemu, co zagraża rodzinie (PŻMR 45). W trudnościach z porozumieniem i komunikacją małżeńską wartościową pomocą są spotkania i rekolekcje dialogu małżeńskiego⁷⁴⁰. Bezpośrednim wsparciem dla rodzin zagrożonych rozbiem są m.in. propozycje Wspólnoty Trudnych Małżeństw SYCHAR⁷⁴¹ i krucjaty modlitwy w intencji małżeństw zagrożonych rozbiem⁷⁴². Informacje potrzebne małżonkom i rodzicom powinny być zawarte w odpowiednim informatorze diecezjalnym⁷⁴³ oraz dostępne w parafiach, prasie katolickiej, w katolickich mediach i na stronach internetowych. Pomocą w nawiązywaniu lub pogłębieniu kontaktu z rodzinami jest też wizyta duszpasterska zwana kolędą (PŻMR 45).

W duszpasterstwie należy zauważyć i przeciwdziałać zagrożeniom rodzin niepełnych czasowo, najczęściej z powodu wyjazdu zarobkowego. Wyjazdy te powodują długotrwałe zawieszenie bezpośrednich kontaktów między małżonkami, problemy w relacji małżeńskiej, narastanie obcości⁷⁴⁴, a także wzrost zjawiska eurosieroctwa⁷⁴⁵. Pomimo często słusznej ze względów ekonomicznych domową, niedochowanie wierności małżeńskiej, nawyki i zachowania wyniesione z rodziny pochodzenia, niedojrzałość psychiczną małżonków, słabe poznanie się i pośpieszne zawarcie małżeństwa, często w sytuacji ciąży. Por. Cudak. *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych* s. 21-25; por. Kozak. *Patologia eurosieroctwa w Polsce* s. 84-89.

⁷³⁸ Cudak. *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych* s. 13.

⁷³⁹ Por. Landwójtowicz. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce* s. 425-433.

⁷⁴⁰ Zob. <http://www.spotkaniamalzenskie.pl/>.

⁷⁴¹ Zob. <http://www.sychar.org/>.

⁷⁴² Zob. <http://malzenstwo.zw.pl/krucjata-modlitwy-w-intencji-malzenstw-zagrozonych-rozbiciem/>.

⁷⁴³ II Polski Synod Plenarny zachęca kurie diecezjalne do opublikowania i aktualizowania *Informatora duszpasterstwa rodzin*. Powinien on zawierać informacje dotyczące istniejących w diecezji wspólnot, ruchów i stowarzyszeń prorodzinnych, poradni rodzinnych, domów samotnej matki, telefonów zaufania, poradni psychologicznych i pedagogicznych, a także ośrodków pomocy dla ludzi dotkniętych nałogami alkoholizmu i narkomanii oraz ich rodzin. PŻMR 46.

⁷⁴⁴ Landwójtowicz. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce* s. 386. Z tych powodów w ostatnich latach wzrasta liczba rozwodów w rodzinach migracyjnych. Kozak. *Patologia eurosieroctwa w Polsce* s. 87.

⁷⁴⁵ Według szacunków w 2009 r. problem pracy za granicą co najmniej jednego z rodziców dotyczył 110 tys. rodzin wychowujących dzieci. Oznacza to, że eurosieroctwo dotyka co piąte dziecko w Polsce. Kozak. *Patologia eurosieroctwa w Polsce* s. 116-118.

decyzji o wyjeździe zarobkowym, w duszpasterstwie warto i trzeba wskazywać na istotne niebezpieczeństwa dla trwałości małżeństwa i rodziny. Warto inspirować małżonków do rozmowy o ewentualnym wspólnym wyjeździe małżonków lub rodziny, umożliwiającym utrwalenie bliskości i okazywanie sobie wsparcia współmałżonków, a także chroniącym dzieci przed negatywnymi skutkami⁷⁴⁶. Dla małżonków pozostających w kraju jak i dzieci ważną pomocą w przetrwaniu trudnego okresu rozłąki może być częsty kontakt z parafią, korzystanie z sakramentów świętych, modlitwa oraz zaangażowanie w grupy parafialne. Cenne dla rozwoju może okazać się korzystanie ze wsparcia w parafialnej lub specjalistycznej poradni rodzinnej (por. DDR 38-43).

Wspieranie małżonków i rodziców w rodzinach niepełnych

Szczególna sytuacja wszystkich rodzin niepełnych wskazuje na potrzebę duszpasterskiego wsparcia. Samotne wychowanie dzieci przez matki niezamężne, śmierć jednego z rodziców, rozbicie lub porzucenie rodziny powodują nadmierne obciążenia oraz trudności rodzinne i wychowawcze⁷⁴⁷. Rodziny niepełne cechują często mniejsze zdolności wychowawcze oraz nieprawidłowa atmosfera wychowawcza⁷⁴⁸. Także rodziny niepełne czasowo doświadczają pewnych problemów i zagrożeń.

Współcześnie zauważa się zmianę społecznej recepcji samotnego rodzicielstwa, gdzie staje się ono alternatywną formą pełnienia funkcji rodzicielskiej. Upowszechnia się społeczne przekonanie, że kobieta może zostać matką, jeśli tego pragnie⁷⁴⁹. Wyodrębnia się kilka kategorii rodzin samotnych matek, np. wdowy z dziećmi, rozwódki z dziećmi, panny z dziećmi, mężatki opuszczone czasowo lub długotrwale⁷⁵⁰.

Do negatywnych skutków samotnego rodzicielstwa zalicza się trudną sytuację mieszkaniową i materialną, spowodowaną brakiem drugiego żywiciela ro-

⁷⁴⁶ Por. Landwójtowicz. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce* s. 387-390.

⁷⁴⁷ M. Raław-Markowska wyróżnia takie cechy rodzin niepełnych, jak: przebywanie biologicznego ojca poza rodziną – nie żyje lub mieszka oddzielnie, wspólne dla wszystkich członków rodziny doświadczenie przerwania pierwotnych więzów, które łączyły ich z nieobecnym rodzicem, przeważnie samodzielne prowadzenie gospodarstwa domowego przez matkę, możliwe uczestnictwo dzieci w więcej niż jednej rodzinie, gdy ojciec wchodzi w powtórny związek. Por. M. Raław-Markowska. *Sytuacja materialno-bytowa rodzin samotnych matek*. W: *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna* s. 33-34.

⁷⁴⁸ D. Zimacka. *Oddziaływania rodziny niepełnej na osobowość dziecka*. W: *Rodzina niepełna i jej skutki*. <http://sp4zambrow.kei.pl/publikacje/dorotka/index.html> (dostęp 12.09.2011).

⁷⁴⁹ Pyżlak. *Samotne rodzicielstwo* s. 222.

⁷⁵⁰ Raław-Markowska. *Sytuacja materialno-bytowa rodzin samotnych matek* s. 36.

dziny oraz stosunkowo niskimi dochodami⁷⁵¹. Często konieczność znalezienia dodatkowej pracy kosztem odpoczynku prowadzi do przeciążenia nadmiarem obowiązków, przemęczenia, pogorszenia samopoczucia. Samotne matki nie są w stanie poświęcić swoim dzieciom należytej ilości czasu, co wywołuje u nich stres, poczucie winy i wyrzuty sumienia oraz niekorzystnie wpływa na ich zdrowie fizyczne i psychiczne⁷⁵². Problemy zdrowotne nasilają się także wskutek braku czasu na korzystanie ze zwolnień i stosowanie zaleceń lekarskich, a w konsekwencji braku należytej troski o swoje zdrowie⁷⁵³.

Wśród rodziców samotnie wychowujących dzieci rozszerza się zjawisko zrywania lub ograniczania kontaktów społecznych i samoizolacji. Narasta także poczucie odrzucenia przez społeczeństwo. Prowadzi to do ograniczania kontaktu matek z przyjaciółmi, a nawet własną rodziną i ograniczanie ich wyłącznie do dzieci. W konsekwencji u kobiet tych wzrasta podatność na załamania psychiczne i depresję, poczucie pustki i bezradności⁷⁵⁴. Dodatkową trudność stanowi niemożność zalegalizowania związku z ojcem dziecka⁷⁵⁵, brak pomocy ze strony rodziny i społeczności. Spiętrzone trudności mogą wzmacniać obojętny lub niechętny stosunek do dziecka, które matki postrzegają jako przeszkodę w realizacji planów życiowych⁷⁵⁶.

W Polsce największą liczbę samotnych rodziców stanowią osoby rozwiedzione⁷⁵⁷. Zjawisko nietrwałości małżeństw wiąże się z wpływem współczesnych tendencji społeczno-kulturowych oraz z niedojrzałością psychiczną, duchową i religijną⁷⁵⁸. Prowadzi ono często do życia w separacji, doświadczenia porzuce-

⁷⁵¹ Por. PChK 21; por. E. Sikora. *Samotne matki* s. 229. Podjęcie pracy przez młode samotne matki jest koniecznością życiową, jednak brak kwalifikacji zawodowych, krótszy staż pracy, charakter pracy, z uwagi na młody wiek, są czynnikami, które kształtują niski poziom dochodów rodzin. Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 47.

⁷⁵² Brągiel. *Wychowanie w rodzinie niepełnej* s. 43-44.

⁷⁵³ Por. Sikora. *Samotne matki* s. 230-231; Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 48.

⁷⁵⁴ Zdarzają się przypadki, że przeżywane poczucie pustki i bezradności prowadzi do samobójstwa. Brągiel. *Wychowanie w rodzinie niepełnej* s. 45.

⁷⁵⁵ Niemożność ta spowodowana jest brakiem więzi emocjonalnych, przelotną znajomością, tym, że ojciec dziecka jest żonaty lub też wiekiem, gdy jedno lub oboje z rodziców są uczniami. Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 47.

⁷⁵⁶ Tamże s. 47.

⁷⁵⁷ Por. S. Rydz. *Psychologiczne skutki samotnego rodzicielstwa*. W: *Rodzice i dzieci w różnych systemach rodzinnych*. Red. I. Janicka. Kraków 2010 s. 153. Rozwód dokonuje się poprzez rozwiązanie ważnego w świetle prawa cywilnego związku małżeńskiego przez sąd cywilny na żądanie każdego z małżonków, jeżeli nastąpił między nimi zupełny i trwały rozkład pożycia. Por. KRiO. Art. 56 § 1.

⁷⁵⁸ Szerzenie się rozwodów uważa się za przejaw degradacji wartości wśród wierzących. FC 81. Wzrost liczby rozwodów może łączyć się z przyjmowaniem sakramentu małżeństwa bez żywej wiary, dla innych motywów oraz odrzucaniem chrześcijańskich norm moralnych w odniesieniu do małżeństwa i rodziny. FC 7.

nia, poczucia samotności i krzywdy, obarczenia troską wychowawczą o potomstwo (por. DDR 73). Rozwód pociąga za sobą poważne szkody dla porzuconego współmałżonka oraz dzieci, które doznają wstrząsu z powodu rozejścia się rodziców. Wzrastanie liczby rozpadających się małżeństw utrwala też negatywne wzorce zachowań społecznych (por. KKK 2385). Rosnącą liczbę rozwodów postrzega się jako jedno ze źródeł współczesnego kryzysu rodziny⁷⁵⁹.

Wskutek rozwodu u kobiet występują silne napięcia emocjonalne związane z rozpadem związku, trauma sprawy rozwodowej, obniżenie samooceny i poczucia wartości, poczucie winy wobec bliskich i dzieci, poczucie życiowej porażki⁷⁶⁰. Następuje także utrata i zamiana tożsamości, pogorszenie stanu zdrowia⁷⁶¹ i pułapka regresji⁷⁶². Proces przystosowania się do samotnego rodzicielstwa przebiega wolno. Dezorganizacja całego stylu życia wymaga poradzenia sobie z własnymi emocjami, dokonania reorganizacji życia, nabycia nowych sposobów postępowania oraz przejęcia niektórych funkcji rodzinnych⁷⁶³.

W niektórych przypadkach rozwód cywilny stanowi jedyny możliwy sposób zabezpieczenia słusznych praw członków rodziny i nie stanowi przewinienia moralnego (KKK 2383). Nierzadko rozwód cywilny przebiega równolegle z procesem kościelnym o stwierdzenie nieważności małżeństwa, dowodzącym jego nieważność i umożliwiającym zawarcie nowego małżeństwa. Wiele osób porzuconych przez współmałżonka w imię wierności małżeńskiej nie wchodzi w nowy związek, dając pełne wyrzeczenia świadectwo wiary chrześcijańskiej⁷⁶⁴. Jednak zdarzają się zarówno samotne matki, jak i rozwiedzeni rodzice, którzy decydują się na życie w kohabitacji⁷⁶⁵.

Poprzez oddziaływania duszpasterskie Kościół powinien otoczyć macierzyńską troską i ofiarować pomoc rodzinom znajdującym się w trudnych sytuacjach,

⁷⁵⁹ Por. T. Miklos. *Rodzina w posoborowym nauczaniu Kościoła. W: Współczesne zagrożenia rodziny*. Red. J. Zimny. Sandomierz 2006 s. 28.

⁷⁶⁰ Rydz. *Psychologiczne skutki samotnego rodzicielstwa* s. 156.

⁷⁶¹ Zamiana tożsamości wynikająca z utraty wcześniejszego statusu społecznego i utraty pełnionej roli społecznej. Po rozwodzie kobieta przestaje pełnić rolę żony. Nowe okoliczności sprawiają, że musi dokonać wielu istotnych zmian we własnym życiu. Tamże s. 157.

⁷⁶² Pojawia się podwójna regresja do spraw własnego dziecka oraz do roli niezaradnego dziecka własnych rodziców. Pierwsza forma regresji jest związana z przejęciem przez kobiety funkcji rodzinnych obojga rodziców i przejściem z pozycji osoby współodpowiedzialnej do pozycji osoby samodzielnie i samotnie podejmującej decyzje dotyczące dzieci. Świadomość tej zmiany często staje się źródłem napięcia emocjonalnego i wpływa na działania kobiety jako matki. Drugą formą jest regresja samotnej matki do roli niezaradnego dziecka własnych rodziców. Wówczas rodzice wyręczają dorosłą córkę w powinnościach domowych, przejmują opiekę nad wnukami, co może prowadzić do uzależnienia i utraty autonomii. Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 48-49.

⁷⁶³ Por. Brągiel. *Wychowanie w rodzinie niepełnej* s. 42.

⁷⁶⁴ PŻMR 51; por. DOR IIIIn.

⁷⁶⁵ Por. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* s. 124.

a szczególnie samotnym matkom, małżonkom żyjącym w separacji i rozwiedzionym. Powinien także zachęcać, wspomagać i wspierać w tym dziele poszczególne rodziny oraz ich zrzeszenia, jak również zabiegać o rzeczywistą i skuteczną politykę rodzinną państw (por. EiE 91). Kościół zachęca także same rodziny do apostołstwa poprzez czyny miłości duchowej i materialnej wobec opuszczonych małżonków, matek niezamężnych, sierot oraz matek, które poczęły i w trudnej sytuacji doświadczają pokusy usunięcia dziecka (por. FC 71).

Posługa miłosierdzia Kościoła, obejmująca uczynki miłosierdzia wobec duszy i ciała, powinna być skierowana także do rodzin niepełnych (PChK 21). Troską duszpasterską należy otoczyć wszystkie osoby samotnie wychowujące dzieci, a szczególnie porzucone przez małżonków. Potrzebują one indywidualnego kierownictwa duchowego i innych spotkań duszpasterskich dających wsparcie w życiu zgodnym z nauką Kościoła (por. PŻMR 51).

Spośród propozycji społeczeństwa samotni rodzice mogą korzystać z pomocy MOPS-u, Caritasu oraz innych podobnych placówek i organizacji pozarządowych, świadczących pomoc w ramach swoich podstawowych zadań⁷⁶⁶. Powstają fundacje kierujące swoją działalność do samotnych matek⁷⁶⁷. Organizowane są dla nich warsztaty i prowadzone internetowe poradnie⁷⁶⁸. Jednak z różnych powodów, jak brak informacji lub wstyd, niewielki odsetek z tej pomocy korzysta⁷⁶⁹.

Formą pomocy Kościoła świadczonej samotnym matkom są domy samotnych matek⁷⁷⁰. Kobiety osamotnione mogą tam w godnych warunkach przygotować się na przyjście dziecka, uczyć się samodzielności i odpowiedzialności, a także najprostszych czynności domowych. Uzyskują też wsparcie psychiczne wzmacniające poczucie własnej wartości oraz wiarę w siebie, potrzebną do radzenia sobie z opieką nad dzieckiem⁷⁷¹. Pomocą samotnym matkom służą także ruchy i stowarzyszenia obrony życia⁷⁷².

⁷⁶⁶ Por. Rydz. *Psychologiczne skutki samotnego rodzicielstwa* s. 153-160.

⁷⁶⁷ Por. Fundacja „Samotna Mama”. *O nas*, <http://www.fundacjasamotnamama.org/o-nas> (dostęp 16.08.2011).

⁷⁶⁸ Internetowa poradnia dla matek samotnie wychowujących dzieci „Mama Sama”. *Zrealizowane projekty*. <http://www.mamasama.most.org.pl/index.php> (dostęp 16.08.2011).

⁷⁶⁹ A. Malec. *O sytuacji młodocianych matek*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2004/2 s. 37.

⁷⁷⁰ Por. PŻMR 51. Ponad połowę z nich w Polsce prowadzą instytucje kościelne, w tym 20,0% kurie diecezjalne, 14,0% żeńskie zgromadzenia zakonne, 12,0% Caritas, 8,0% Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta. I. Świerdzewska. *Idziemy: troska o życie*. <http://domnazaret.com/?d=120> (dostęp 25.08.2011).

⁷⁷¹ Por. Przygoda. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce* s. 196; Świerdzewska. *Idziemy: troska o życie*.

⁷⁷² Od 1992 roku działa Polska Federacja Ruchów Obrony Życia, zrzeszająca 137 dużych organizacji prorodzinnych. Ich celem jest wspieranie kobiet w czasie trwania nieplanowanej ciąży,

Dla samotnych rodziców oraz małżonków porzuconych, przeżywających trudności i kryzysy natury psychicznej i moralnej, trudności wychowawcze oraz prawne, bezcenną pomocą jest umożliwienie korzystania z parafialnych poradni rodzinnych oraz rejonowych, dekanalnych lub diecezjalnych poradni specjalistycznych. W poradni specjalistycznej oprócz pomocy duszpasterza osoby te mogą skorzystać z pomocy psychologa, pedagoga, prawnika, lekarza (por. DDR 43). Duszpasterstwo rodzin w Polsce dąży do umożliwienia szerszego dostępu do poradni specjalistycznych oraz wypracowuje nowe modele wsparcia małżonków i rodzin⁷⁷³.

Cenną i poszukiwaną przez samotnych rodziców formą pomocy wychowawczej są katolickie przedszkola oraz świetlice parafialne (por. DDR 50). Poprzez zapewnienie kompetentnej opieki wychowawczej umożliwiają one przeciążonym pracą i obowiązkami rodzicom znalezienie czasu na załatwienie innych ważnych spraw, troskę o swoje zdrowie oraz odpoczynek.

Duszpasterze powinni znać małżeństwa żyjące w formalnej lub faktycznej separacji oraz osoby porzucone i udzielać im stosownego wsparcia. Oprócz propozycji skorzystania z poradnictwa duszpasterze powinni dążyć do wprowadzenia tych osób do grup parafialnych, gdzie mogłyby doświadczyć wielorakiego wsparcia wspólnoty i otwierać serca dla innych (DDR 73). Umożliwienie zaangażowania się w pełniejsze życie parafii może pomóc tym osobom przemieniać ból samotności w dobro świadczone potrzebującym (por. DDR 71).

Wobec osób żyjących z różnych powodów w związkach nieformalnych zadaniem duszpasterzy i wspólnoty lokalnej jest poznanie przyczyn danej sytuacji oraz szacunek, staranie i cierpliwe pouczanie w celu ułatwienia im drogi do uregulowania sytuacji⁷⁷⁴. Osobom, które zwracają się lub mogłyby zwrócić się do trybunałów kościelnych, duszpasterze powinni pomóc w zastanowieniu się nad możliwością uzyskania orzeczenia o nieważnie zawartym małżeństwie (DOR II).

a także zmiana postaw społecznych wobec rodzicielstwa i aborcji oraz propagowanie naturalnych metod planowania poczęć. W ramach funkcjonowania Polskiej Federacji Ruchów Obrony Życia wyodrębnia się takie rodzaje pomocy, jak: ratownictwo życia, udzielanie bezpośredniej pomocy i opieki kobietom ciężarnym, działalność profilaktyczna o charakterze pedagogicznym, edukacyjnym i propagandowym. Por. E. Bogdańska. *Dom dla matki i dziecka*. W: *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*. Red. J. Brągiel, S. Badora. Opole 2005 s. 193-194.

⁷⁷³ W ostatnich latach ma miejsce zarówno organizacyjny, jak i jakościowy rozwój duszpasterskiego poradnictwa rodzinnego w Polsce dzięki szerszemu gronu kapłanów – psychologów i doradców, którzy inicjują i kierują tego typu ośrodkami. Jedną z najnowszych propozycji diagnozy problemów i pomocy w problemach małżeńskich i rodzinnych w ramach poradnictwa duszpasterskiego jest przeszczepianie modelu systemowego. Por. Landwójtowicz. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce* s. 13.

⁷⁷⁴ FC 81; por. SC 29.

Pomoc dzieciom z rodzin niepełnych

Dzieci wychowujące się w rodzinach samotnych matek oraz w rodzinach niepełnych z powodu śmierci rodzica, rozwodu lub porzucenia przez rodzica doświadczają trudności osobistych i sprawiają nierzadko trudności wychowawcze. Dziecko w rodzinie niepełnej nie doświadcza pokoju i bezpieczeństwa, które z założenia rodzina powinna mu zapewnić. Przeżywa liczne zakłócenia związane z brakiem jednego z rodziców lub też rozpadem rodziny. Niektórych podobnych trudności doświadczają dzieci w rodzinach niepełnych czasowo.

Samotni rodzice często wykazują wobec dzieci niekorzystne postawy emocjonalne, wpływające na stosunek do siebie i relacje z innymi⁷⁷⁵. Samotne matki w wielości problemów są podatne na odrzucenie emocjonalne dziecka. Chłód uczuciowy doznawany w okresie dzieciństwa oraz brak miłości pozostawiają trwałe ślady w osobowości, rzutujący na dalsze życie młodego człowieka⁷⁷⁶. Samotne macierzyństwo zubaża relacje społeczne dziecka⁷⁷⁷, uniemożliwia identyfikację z ojcem, od którego zależy jakość uspołecznienia dziecka. Brak należytej bliskości ojcowskiej wprowadza wiele zakłóceń w jego wychowaniu i nauce nowych ról społecznych⁷⁷⁸. Brak ojca wiąże się z brakiem pozytywnych wzorców zachowań rodziców i spójnego systemu norm i wartości, co powoduje trudności w rozwoju i funkcjonowaniu społecznym dzieci⁷⁷⁹. Dzieci samotnych rodziców

⁷⁷⁵ Samotni rodzice wykazują bardziej negatywne postawy w stosunku do własnych dzieci – nadmiernego dystansu lub nadmiernej koncentracji uczuciowej. Pierwszy typ postawy sprzyja kształtowaniu nieposłuszeństwa, kłótniowości, kłamliwości, niestabilności emocjonalnej oraz rozbudza w dziecku poczucie wrogości. Drugi typ postawy może prowadzić do niedojrzałości społecznej, przejawiającej się poczuciem uległości, bezradności czy nadpobudliwością emocjonalną. Samotna matka nadmiernie koncentrując się uczuciowo na dziecku pozbawia je umiejętności organizowania dla siebie stymulującego środowiska, narażając je w dorosłym życiu na przyszłe rodzinne niepowodzenia. Por. Lipiński. *Poczucie koherencji u chłopców i dziewcząt wychowywanych przez samotne matki* s. 39-41. Badania M. Jarosz, H. Majchrowskiej i B. Lachowskiej dowiodły, że samotne matki mają trudności z właściwym kształtowaniem stosunku do dziecka. Ich postawa nadmiernie koncentruje się na dziecku, skutkując nadmiernymi wymaganiami wobec dziecka. Por. Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 51.

⁷⁷⁶ Por. Januszewski. *Doświadczenie osamotnienia u młodzieży a postawy rodzicielskie* s. 297.

⁷⁷⁷ Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek* s. 39-52.

⁷⁷⁸ Por. M. Oleś. *Rodzina a umiejętności psychospołeczne dzieci*. W: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości* s. 274. Badania amerykańskie nad dziećmi, które urodziły się podczas wojny i przez długi czas pozbawione były obecności ojca, wykazały, że dzieci wychowywane wyłącznie przez matki były nastawione wrogo i agresywnie do swoich kolegów, miały trudności w przystosowaniu się do grupy rówieśniczej, przejawiały niepokój, lęki oraz wykazywały ograniczoną aktywność. Natomiast z badań nad rodzinami marynarzy wynika, że brak męskiego wzorca osobowości w codziennym życiu powoduje problemy w procesie identyfikacji z płcią, przyswajaniu właściwych ról społecznych oraz znaczne problemy wychowawcze. Por. M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski. *Psychologia wychowawcza* T. 2. Warszawa 1998 s. 143.

⁷⁷⁹ Zimacka. *Rodzina jako grupa społeczna* (dostęp 16.07.2011). W świetle badań uczniowie wychowywani bez ojca źle funkcjonowali w rolach uczniowskich. Przejawy tego wyrażały się

w większym stopniu obciążone są obowiązkami domowymi, mają mniej czasu na zabawy i kontakty koleżeńskie, co powoduje, że stają się bierne społecznie⁷⁸⁰.

Przeżycie rozpadu rodziny powoduje u dziecka silny wstrząs psychiczny i trwały uraz, wpływa na poczucie wartości oraz frustrację⁷⁸¹. Rozpad rodziny w każdym przypadku niesie za sobą negatywne konsekwencje, pozostające w pamięci na całe życie, modyfikujące osobowość dziecka oraz wpływające na późniejsze relacje interpersonalne⁷⁸².

Niektórzy samotni, jak też rozwiedzeni rodzice z różnych przyczyn natury społecznej, psychicznej lub moralnej nie chcą zawrzeć małżeństwa, ale żyją w wolnych związkach i wychowują dzieci. Sytuacja taka często nie rozwiązuje problemów dziecka, a jednocześnie rodzi nowe konsekwencje zarówno dla niego, jak i rodziców⁷⁸³.

Częstą okazją do spotkania z duszpasterzem i samotną matką lub rodzicami rozwiedzionymi, żyjącymi w wolnych związkach, jest prośba o chrzest dziecka. Należy zachować wymogi prawa kanonicznego, które nie zabraniają udzielenia chrztu dziecku w takich sytuacjach, ale stawiają pewne wymagania⁷⁸⁴. Chrzest

w braku motywacji do nauki, w zachowaniach antyspołecznych oraz agresywnych. Dzieci wychowywane przez samotne matki były krzykliwe, nieopanowane, uparte, zazdrosne i podejrzliwe. Por. Lipiński. *Poczucie koherencji u chłopców i dziewcząt wychowywanych przez samotne matki* s. 39-40.

⁷⁸⁰ Brągiel. *Wychowanie w rodzinie niepełnej* s. 48.

⁷⁸¹ W życiu dziecka z niepełnej rodziny występują dwie najbardziej traumatyczne sytuacje. Pierwsza z nich to konflikt małżeński, który poprzedza rozpad rodziny. Silnie przeżywany przez dziecko, zagraża jego poczuciu bezpieczeństwa oraz poczuciu własnej wartości. Autorka zaznacza, że jest to dla dziecka szok uczuciowy, który pozostawia w nim trwały uraz. Druga sytuacja traumatyczna to wzrastanie w rodzinie tylko z jednym wzorem osobowym. Sytuacja może rozwijać uczucia frustracji u dzieci, w przypadku porównywania się z innymi osobami z pełnych rodzin. Por. Brągiel. *Wychowanie w rodzinie niepełnej* s. 49; I. Obuchowska stwierdza, że „przy odejściu jednego z rodziców z domu na skutek rozwodu występuje najczęściej powolna kumulacja traum psychicznych”. Kozdrowicz. *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki* s. 48.

⁷⁸² Wzorzec niepełnej rodziny w dużym stopniu kształtuje charakter, postawy, samoocenę oraz późniejsze modele nawiązywania związków interpersonalnych. Por. Rydz. *Psychologiczne skutki samotnego rodzicielstwa* s. 153. W niektórych przypadkach nagłe zerwanie relacji uczuciowych z jednym z rodziców może być przyczyną pojawienia się u dziecka cech psychopatycznych. Zimacka. *Rodzina jako grupa społeczna*; B. Baran. *Samoocena i aspiracje perspektywistyczne dzieci z rodzin niepełnych*. W: *Rodzina a rozwój dzieci i młodzieży*. Red. K. Suszek. Szczecin 1995 s. 32-51.

⁷⁸³ Należą do nich konsekwencje religijne i moralne, typu: zatracenie religijnego sensu małżeństwa widzianego w świetle przymierza Boga z Jego ludem, pozbawienie rodziców łaski sakramentalnej, poważne zgorzenie, zwłaszcza dzieci i młodzieży. Występują także konsekwencje społeczne, jak np. niszczenie samego pojęcia rodziny, osłabienie poczucia wierności, także wobec społeczeństwa, możliwość psychicznych urazów u dzieci, potwierdzenie egoizmu. Por. FC 81.

⁷⁸⁴ „Zdatnym do przyjęcia chrztu jest każdy człowiek, jeszcze nieochrzczony”. KPK, kan. 864. „Do godziwego ochrzcenia dziecka wymaga się: 1. aby zgodzili się rodzice lub przynajmniej jedno z nich, lub ci, którzy prawnie ich zastępują; 2. aby istniała uzasadniona nadzieja, że dziecko

dziecka powinien być okazją do pogłębienia wiary rodziców oraz zachętą do zawarcia małżeństwa przez tych, którzy mogą je zawrzeć, a żyją w związku niesakramentalnym. Rodziców, którzy nie mogą zawrzeć małżeństwa, należy objąć troską duszpasterską, zachęcać ich do rodzinnej modlitwy, chrześcijańskiego wychowania dzieci, praktykowania pokuty i czynów miłosierdzia⁷⁸⁵. Dobre poznanie indywidualnych problemów oraz duszpasterski szacunek i cierpliwość mogą ułatwić uporządkowanie ich sytuacji (FC 81).

Dzieci wychowywane przez samotne matki oraz z rodzin rozbitych są zranione brakiem odpowiedzialnej miłości ze strony najbliższych i powinny doświadczyć jej w Kościele, aby mogły się normalnie rozwijać. Wymagają one szczególnej opieki duchowej, zwłaszcza katechezy, pozytywnych wzorców i troski wychowawczej, a także wsparcia materialnego⁷⁸⁶. Dzieci z rodzin niepełnych mogą sprawiać pewne trudności wychowawcze, zwłaszcza podczas katechezy szkolnej. Nie może to być jednak powodem do zaniechania troski, której wymagają. Wychodząc naprzeciw ich potrzebom rozwojowym i społecznym, należy zaproponować im udział w parafialnych grupach dziecięcych, organizować dla nich ferie i wakacje (DDR 73).

Cenną pomocą dla tych dzieci są świetlice parafialne, w których po wyjściu ze szkoły mogą otrzymać ciepły posiłek i odrabiać lekcje pod okiem opiekunów (DDR 50). We współpracy z poradnią rodzinną lub specjalistyczną warto zapewnić dzieciom uczęszczającym do świetlicy kontakt z psychologiem, aby wspierać ich rozwój i skutecznie przeciwdziałać niekorzystnym tendencjom. Parafie mogą także realizować projekty wychowawcze w postaci prowadzenia świetlic socjoterapeutycznych, prowadzonych przez specjalistów ze środków publicznych. Wskazane jest, aby świetlica parafialna lub socjoterapeutyczna, organizowana przy współudziale parafii, miała zapewnioną opiekę duszpasterza.

W przypadku śmierci obojga rodziców, rozwodu i braku troski o dziecko, a zwłaszcza odebrania praw rodzicielskich, potrzebne jest staranie o umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej i tworzenie rodzinnych domów dziecka (DDR 48-49). Opuszczone dzieci powinny być otoczone przez Kościół macierzyńską troską i pomocą (por. EiE 91).

Kościół świadom, że rodzina w wychowaniu spełnia funkcję podstawową, ogarnia swą macierzyńską troską wszystkich, którym brakuje pełnej rodziny. Troska Kościoła o rodziny niepełne, świadczona na miarę Serca Chrystusowego, winna przybliżać im słowo prawdy oraz nieść dobroć, zrozumienie, nadzieję i żywe uczestnictwo w ich trudnościach. Kościół ma za zadanie bezinteresownie

będzie wychowane po katolicyku; jeśli jej zupełnie nie ma, chrzest należy odłożyć zgodnie z postanowieniami prawa partykularnego, powiadamiając rodziców o przyczynie. KPK, kan. 868 § 1.

⁷⁸⁵ Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001-2004. Statut 251. Rzeszów 2004 s. 134.

⁷⁸⁶ Por. DDR 73; DOR II.

pomóc im zbliżyć się do ideału rodziny ukazanego w dziele stworzenia i odkupienia. W tym dziele działalność Kościoła winna być progresywna, czyli podążać za rodziną i towarzyszyć jej w formacji i rozwoju (FC 65). Do trudnych sytuacji rodzin rozbitych i niepełnych Kościół powinien podchodzić z dobrocią, unikać osądów, lecz rozjaśniać mroki ludzkich dramatów światłem słowa Bożego i wspierać je świadectwem swego miłosierdzia (EiE 93).

12.4. Duszpasterstwo małżeństw mieszanych

Wiesław Bar OFMConv

Termin „małżeństwo mieszane” nie jest jednolicie rozumiany, nawet w dokumentach Kościoła (I.1). Problematyka była zawsze obecna w życiu Kościoła, w różnych czasach i okolicznościach kształtowała się doktryna i ewaluowała dyscyplina, czego wyrazem są dokumenty Kościoła katolickiego, szczególnie liczne po Soborze Watykańskim II (I.2). Współczesne migracje czy formy komunikowania się sprzyjają wzrostowi liczby małżeństw mieszanych, co domaga się roztoczenia staranniejszej troski już na etapie przygotowania do małżeństwa i kontynuowanej po jego zawarciu.

Terminologia i rys historyczny zagadnienia

Pojęcie małżeństwa mieszanego

W najszerszym znaczeniu małżeństwo mieszane to związek osób, które nie przynależą do tej samej grupy pochodzenia lub nie dzielą tej samej wizji świata. Do kategorii tej należą więc będą małżeństwa zawarte przez osoby zróżnicowane, np. narodowościowo, rasowo, państwowo, religijnie lub eklezjalnie.

W dokumentach Kościoła katolickiego napotykamy szersze i ściśle ich definiowanie. W pierwszym ujęciu – *sensu lato* – małżeństwo mieszane to związek katolika z chrześcijaninem ochrzczonym poza Kościołem katolickim albo z osobą nieochrzczone⁷⁸⁷, z wyłączeniem z tej kategorii małżeństw z „osobami niegodnymi”, m.in. z ochrzczonym w Kościele katolickim, który odstąpił notorycznie od wiary katolickiej⁷⁸⁸.

⁷⁸⁷ Zob. Paulus VI. *Motu proprio „Matrimonia mixta”*. AAS 62:1970 s. 257-263.

⁷⁸⁸ Zob. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontifici Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*. Romae 1934, can. 1065-1066, dalej: KPK 1917; zob. F. Bączkowicz. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. Opole 1958. Wyd. 3. T. 2 s. 213-214; J. Glemp. *Niektóre zagadnienia związane z zastosowaniem Motu proprio „Matrimonia mixta” do warunków krajowych*. „Prawo Kanoniczne” 15:1972 1-2 s. 25-26.